

1937 AURREKO IKASTOLEN EDESTIRAKO JAKINGARRIAK
errezola'tar mikele

OHARRA: *Lan hau dagoen bezalaxe ematen dugu, inolako idazkera aldaketarik egin gabe, r eta l kakodunak rr bikoitz eta l soil egitea ez bada. (Zuzendaritzaren oharra).*

Euskalerrria'k beti izan du bere izkuntzari eutsi naia, bere izkuntza-miña.

XIX'garren gizaldian ere, ikusten degu nola Uriarte'tar Joseba Andoni'k (o.f.m.) eskatu zuan Bizkaï'ko Diputazioa'ri bigarren mailako eskolan (Institutoa'n) euskerazko Katedra antolatu zezatela.

EUSKAL BATZALDIAK

1918'garren urtean, Oñati'n egin zan "Congreso de Estudios Vascos" batzarrean, erabaki auk, beste askoren artean, artu ziran:

Batzar onek erabaki du bere arazoetan lagundu nai dioten guztiak, beti eta era guzietako gizonai, oso edo geienbat euskeraz itz egiteko asmorik sendoena artu dezatela.

Ortik aurrera:

Bai Obispoei, bai-aginpideko gizoneri edo Gober-

nuari, euskerak bear duen laguntza eman dezaiela. Obispoak apaizari eleizetan itzaldiak euskeraz egiteko eskatuaz,, eta Gobernuari berriz, Unibersidadetan toki berezi bat eman daiotela. Euskera izan dedila erakusgarri bigarren mailako ikastoletan. Eta abar (1).

Iruña'n, 1920'garren urtean egin zan bigarren batzarrean ere:

Gure erriak ikastola nagusiak ez ditun bitartean, dituenetan irakasleeri euskera erakus dezatela eskatzea erabaki da. Baita ere, noski, gure erriarentzat Unibersidadea (2).

Urte batzuek igaro dira geroztik, eta lengo tokian gu.

Irugarren batzarra Gernika'n izandu zan:

1'goa. Oñati'ko Batzarra eginda gerotxoago zabaldu zituen Lekarotz'eko "Nuestra Señora del Buen Consejo" deritxon Ikastetxean, euskal-eskola eder batzuek, eta bertan, ordutik aurrera, geure izkuntza gozo-gozoa irakasten dabe.

Euskal-eskola begiko orrek, Lizarra aita kaputxi-noak Gernika'ko Batzarrean irakurririko erreglamentearen bea ari dira euren lan onuratsua egiten.

Gernika'ko Batzar onek, euskerearen zabalkundea bear dan legez egiteko Lekarotz'en egiten diran alegiñak baño aundiagoak egin bear dirala uste dau, eta beraz, Euskalsail oneri txikerrak begitantzen yakoz an egiten diran lanak; baño alan eta guzti bere, eta irakaskintza lege pean arazoa begiratu ezkerro, Irakastetxe orretako euskal-lanak begi onez ikusten dituala agertzen dau. Baita, Eusko-Ikaskuntzari, Lizarra aitaren lan aura argitaratu, ta Euskalerriko eskola ta ikastetxe guztietara bidaldu dagiala eskatzea bere, erabagiten dau Euskalsail onek.

Onez gañera, Eusko-Ikaskuntzak, eskola orretan Lekarotz'eko euskal-ikastaro moduak yartzeko egin dagiala eskatzea bere, erabagiten da.

2'gna. Euskalerriko uri aundietan, eta batez ere,

(1) Primer Congreso de Estudios Vascos pág. 486.

(2) Segundo Congreso de Estudios Vascos pág. 547.

Bilbo, Gazteiz, Donostia ta Iruña'n, ume txikientzako dubako euskal-eskolak ipiñi edo yarri dagiela, Eusko-Ikaskintzari eskatzea erabagiten da. Eskola onek, gaur Donostia ta Tolosa'n dagozanean antzekoak izango dirala.

11'gna. Geure Erriak irakaste gauzetan, azkatasun osoa lortu dagian, alegiñak egin, onetara, beronek bete bear dituen zeregiñei dagokien bideak obeto artuko litzakez ta.

13'gna. Bizkai'ko Aldundiari Auzo-eskoletan ikasti guztiak euskeraz izan daitezela, ta euskerazko liburuekin, erri euskaldunetan, euretan erdera irakasteko ikastaro bat zabaltzen dala; ta erri erdeldunetan barriz ikaste guztiak erderaz, erderazko liburuekin, euskerazko ikastaro bat zabaltzen dala, eskatu. Au guzti au, Auzo-eskola orrek zabaldu ziranean erabagi zana da.

14'gna. Araba, Gipuzkoa ta Naparroa'ko Aldundiei "Auzo-eskolak" izenarekin edo beste edozein izenekin, orrelako eskolak yarri dagiezala eskatu.

Erabaki auetako batzuek aurrera eramanak izango ziran noski. Eta orrela ikusten ditugu Gipuzkoa'n sortutako Auzo-eskolak (3).

Auzo-eskola auek, 1930'garren urtean asi ziran. Ordurako, auzo bat edo bestean, naiz titolorik izan ez, eleizak utzitako gelaren batean, inguruko baserriko aurrak bildu eta idazten, irakurtzen, zenbaki lanak eta al zutena erakusten, asitako gogo onezko gizon-emakumeak ba-ziran. Gerora, erri batzuetan, Ayuntamentua'k eskatu ondoren eta berak eskeifitako lurretan (terrenotan), Diputazioa'k ordaindu eta ikastola politak egin ziran. Irakasleak, euskaldunak izan bear zuten, eta tituloa zeukatenak. Aukera, asterketa baten bidez egiten zan. Bear zituzten liburu, arkatz eta abar, Estaduak zituen ikastolatakoak bezein onak, edo obeak. Irakasleak obeto ordainduak. Urtean bein inspeksioa egin bear zuten jaun-andreak, Diputazioa'k berak izendatzen zitun.

Bañan Gernika'n artutako erabakia etzan oso-osorik aurrera eraman. Liburuak erderazkoak ziran. Etzan euskera erakusten, noski, auzo-eskoletan. Euskera bide zala, erdera baizik. Baiño bein-

(3) Congreso de Estudios Vascos. Gernika 1922, pág. 101 en adelante.

tzat euskalerriko gaiak maiz erabiltzen ziran; eta, bear ba-da, aurrera jarraitu ba-zuten, beste joera bat emango zitzaieten.

Gipuzkoan, 27 o 30 bat Auzo-Ikastola sortuak ba-ziran. Azke-nerako, 1937'garren urtean, "Concierto Económico" kendu zute-
nean, eta beste eragozpen batzuek sortu ziralako, bertan bukatu
ziran gure Auzo-Ikastolak.

Tarte artan, ba-ziran Gipuzkoan zear euskeraz eta euskera
erakusetn saiatzen ziran andre-gizonak. Donostia'n sortuko zan
sortu ere lenengo Ikastola.

"EUSKAL-IKASTETXEA". Donostia. (1917)

Donostia'ko "Euskal-Ikastetxea", Muñoa'tar Mikel Jaunak sor-
tu zun, 1917'garren urtean, Karmelitarren Lekaime Etxean, eta
Egino'tar José jauna —gero Santander'eko Gotzaia izango zana—
buru zala.

Orain agertzera goazen berriak, aita Zabala-Arana'k Klare-
tiarra, "Anales de la Congregación"-en (769/775 orrialdetan) ida-
tzitakoetatik artuak dira:

Maria'ren Biotz-Semeak (Klaretarrak).—Zuzendaritza bearrez
eta irakasle egokien urritasunak eraginda, Muñoa'tar Mikel jau-
nak, Maria'ren Biotz-Semeen ardurapean utzi zun "Euskal-Ikas-
tetxea", 1920'garrengo maiatzaren 13'n.

Zuzendaritza ta Irakasleak.—Agirre'tar Jon Antonio M.B.S.,
izendatu zuten Zuzendari, eta Irakasleak: Uriarte'tar Ziriako, Za-
bala-Arana'tar Joseba, Egia'tar Gregorio eta Bikandi'tar Eustakio
apaizak; eta Arsuaga'tar Jon eta Esturo'tar X anai-laguntzaleak.
Danak Maria'ren Biotz-Semeak.

1922'garrenean, Lekaidiko Nagusiak, aita Agirre'ri garrantzi
aundiko beste zeregin bat jarri zioten, eta "Euskal-Ikastetxea"-ren
zuzendaritzan aita Egia gelditu zan.

Irakasleak.—Maria'ren Biotz-Semeak "Euskal-Ikastetxea"-ren ar-
dura artu zuteneko, ordurarteko ikasle talde urria, berealakoan
ugaldu zan. Laster izan zitun 120 ikasle, eta 200'etik gora gerokoan.
1920'garrengo maiatzatik, 1924'garren jarrailerarte, 300'en bat ikas-
lek ikasi zuten "Euskal-Ikastetxea"-n. Muñoa jaunaren esku-zabal-
tasunari zor, utsean ematen zan irakaskintza.

Irakaskintza.—"Euskal-Ikastetxea"-ren zuzendaritza berriak lau

ikastarotan zatitu zun irakaskintza, Len-Maila'ko Irakaskintza osoa sarturik.

Iñazio deunaren egunean —uztailak 31— bukatzen zan urtero ikastaroa, jaialdi polit eta erriarentzat oso atsegingarri batekin. Jaialdi ontan egiten zan ikastaroko sariketa ere.

Agindutako izkuntza.—“Euskal-Ikastetxea”-n aginduta zegoen izkuntza euskera zan. Eta ikaskizunetako bat, kastelera zan.

Ikas-liburuak.—“Euskal-Ikastetxea”-k etzun ikasteko liburu egokirik; eta euskal elertian ain ezaguna degun aita Zabala-Arana'k antolatu zitun bearrezkoen ziran idazti batzuk: Lutelestia (Geografia), Daneurtiztia (Geometria), Eliztia (Gramática), Zenbakiztia (Aritmética), Edesti Deuna (Historia Sagrada). Geroxeago argitaratu zun idazle bikain onek bere “Gramática Vasca Gipuzkoera”, euskalzaleak ain arrera ona egin dioten euskal-ikasbidea, boskarrren argitaldia izan bait du. Kristau-bidean ikasleak ezitzeko, aita Zabala-Arana Irakasleak beste liburuxka batzuk ere antolatu zitun; auetako bat oso apain txukun irarria, “Aste Gurena” izan zan; lateraz eta euskeraz idatzia.

Ikasleen diru-elkargoa.—“Euskal-Ikastetxea”-ko eziketaren osagarri bezela, “Ikasleen Diru Elkargoa” eratu zuten. Aita Uriarteren ardurapean zegoen, eta 200 ikaslek jartzen zituzten beren dirutxoak elkargo ontan. Irugarren urtebururako ba-zituzten jarrita beren elkargoan 11.000laurleko. Elkargo-lagunen (Mutualidad) artean, ba-ziran ingandetan “Kristau-Ikasbidea” ikastera biltzen ziran neska-mutilak ere; lan au ere, “Euskal-Ikastetxea”-ko irakasleen ardurapean baitzegoen.

Itunben ezeztapena.—“Euskal-Ikastetxea”-n ematen ziran irabaskintza ta eziketa kristauak, beti izan ziran oso atsegingarriak Muñoa'tar Mikel jaunarentzat eta Ikastetxearen Nagusi Batzarrentzat. Era berean, Gipuzkoa'ko Len Maila'ko Irakaskintza'ren begiratzaille-buruak Irakastetxea ongi ikusi ta zeatz azterkatu ondoren, txosten oso goresgarria bialdu zien bere Nagusiei, Donostia'ko Eusko-Ikastetxea"-ren alde.

Baña, Muñoa jaunak beretzat nai zun mugagabeko zuzendaritza “Euskal-Ikastetxea”-n. Eta jakiña, ezin batera etorri bere zuzendaritza nai au, Ikastetxearen arduradun Lekaidi bat izateaz. Beraz, Muñoa'tar Mikel jaunak garaiz itunbena zalatu zun, orta-

rako onek bi alderdiei ematen zien eskubidearen arauz. Ala ere, zindoki aitortu zun "Euskal-Ikastetxea"-ren alde.

Orregatik, 1924'garren jorrailaren 12'an, Maria'ren Biotz-Semeak utzi zuten "Euskal-Ikastetxea", Muñoa jaunarekiko adizkidetasun zintzoa galdu gabe. Elosegitar Karmele andrearen esku-zabaletik artutako Ategorrietako "Karmen-Enea" etxaldera aldatu ziran. Geroago eraiki zuten Avda. Nabarra'n Maria'ren Biotz Ikastetxea"; baña, bitartean, bai "Karmen-Enea"-n, bai S. Frantzisko kalean, euskeraz irakasten saiatu ziran Maria'ren Biotz-Semeak, batez ere Aita Zabala-Arana.

"KORU'KO ANDRE MARIA'REN IKASTETXEA" (1924)

Klaretiarrek uztian, 1924'garren urtean, "Koru'ko Andre Maria'ren Ikastetxea" izenarekin jarraitu zun "Euskal-Ikastetxea"-k.

Iru Ikastetxeak

Iru Ikastetxe ziran:

- Ikatz-Kalean (Juan de Bilbao), mutil eta neska aurtxoentzat, 6 urte arte.
- Zubigain-Kalean (Campanario), mutilentzat, lenengo ikastaroak emateko.
- Udal-Plazan (Plaza Constitución) neskarentzat, lenengo ikastaroak emateko.

Atezaia, Irakasleak, liburuak, etxegarbiketak eta apainketak; sortzen ziran gastu guziak Muñoa'tar Mikel jaunak ordaintzen zitun. Ari zanean, bertako gastuak ezezik, auzokoak ere: Ikastola'ko mutil koxkorrak inguruko etxeko telak autsi zituztela ta... Don Migel'engana; aietako batek galtzak txikitu zitula pretiletik salto egiterrakoan ta... Don Migel'ek traje berria erosi...

Ikatz-Kalean, 60/70 bat aurtxo izaten ziran. Zipitria Andereñoa zan azken aldean ango Irakasle.

Zubigain-Kalean, iru taldetan ematen ziran lenen mailako gaiak. 80/100 ikasle biltzen ziran. Erakusle bezela: bi Irakasle ta laguntzaile bat: Etxeberria'tar Eli, Bereziartua'tar Ander, eta Jauregi'tar Jon.

Udal-Plazan, 30/40 bat neskatz ibiltzen ziran. Agirre'tar Konsuelo zuten Irakasle.

Eusko Langileak, Euskal Irakasleak zun Baztuna, Euskal Ikasleak, eta euskal usai zun guzientzat, arrera onena arkitzen zuten gure Muñoa jauna onen Ikastetxean.

Igandetan euskal ikasle aiek nora joan euki zezaten, Morlans auzoan etxe polit bat, "Tolaretxe" izenekoa, prestatu zun Muñoa jaunak. Futboleko-toki, bola-toki, kolunpio eta beste jostatze-ko leku bereziak egokituaz.

Zubigain-Kale'ko Etxean ere, club antzeko bat ba zuten; ping-pong, bilar eta abar. Ikastolako eleizatxoan egunero meza izaten zan; igandetan berriz, meza nagusia eta besperak; elizkizun aue-tan Gregoriano abesten zutela. Lan ori, Sistiaga jaunaren ardu-rapean zegoen.

Lenengo kapelaua D. Nikasio Larrea izandu zan. Geroztik, D. Migel Oa, D. José Arrue, D. Fernando Sesé, eta bear ba-da beste batzuek.

Erakusketa guzia euskeraz. Orduan etzan Kristau Ikasbidea, Euskal Edestia, Xabiertxo eta Loredun beste libururik. Eguneroko bileretan Nomenklator Tékniko egiten saiatu bear izaten zuten erakusleak. Izen oiek Euskal Akademia'k ontzat artu ondoren era-biltzen zituzten.

Urte bukaeran asterketak. Asterketa oietan Akademikoak etor-tzen ziran. Ayen artean ba zan bat, D. Ramón Inzagarai, beifere utsegin etzuana.

Andereño Elbira Zipitriak izaten zitun txikiak. Beregandik azitzean, mutilak gizonezko erakusleengana; neskak berriz, Agir-re'tar Konsuelo'rengana pasatzen ziran.

Aurrak etzuten ezer ordaintzen. Geientxoena kai aldekoak ziran, naiz beste auzokoak ere batzuz batzuk izan.

Gau ikastaldiak eta beste

Inguruko erri txikietako langile ta nekazariantzat ere, ilun-tzetan, klaseak ba-ziran. Bere lanetarako egokien ziran erakuske-tak, bai matematikas edo dibujo lineal, edo Kontabilidade errexak. Tartean ba ziran noski ez idazten ta ez irakurtzen etzekitenak;

aueri, lenengo mailako erakusketak, ondoren besteekin batera jarraitu zezaten. Zintzo jokatu zuten: piperrik etzuten egin.

Erderazko ikastoletan, eta Escuelas Nacionales'etan, erakusleak euskaldunak ba ziran, beren erakusketa ondoren euskera erakutsi nai ba zuten Euskal-Esnalea'k laguntzen zien.

Euskera aldeko lan auetan zebiltzen guzien ardura, erakusketa egoki bat erabiltzea izango zan noski. Ala agertzen da Lekuona'tar Martin Jauna Lovaina'ra joan zala Pedagogia'ri buruz lanean zebiltzaten gizonekin artu-emanetan jartzera joan zanerako.

Garai artan, Erriko Etxean lanera sartu nai zutenak, euskaldun izatea beartu edo beintzat eskatu egiten zitzaaien. Artarako, gure Euskal-Ikastola onek ageri bat ematen zien beren ikasleeri, an ikasiak eta euskaldunak zirala agertuaz.

Loiola kaleko Ikastola

Loiola Kalea sortua izango zan beste Ikastola bat: Doña Elena Gametxo zan irakaslea, bere etxean aurrak artzen zitularik. Andik, Etxaide Kalera joan ziran, ordurako Manuela Arteaga Garaiar buru zala. Bitorene Arzelus ta Subijana laguntzaileak artu bear izan zuten 20 edo 30 aur bildu ziralako.

Urtean bein, urte-nuruko jaia, zariketa ta guziz, "Novedades" teatroan izaten zan. Bein gertatu bear da orduko Gobernadorea euskalduna izaki, eta bere aurrean egin zan jaia. Oso gogokoa izandu omen zun.

Antiguoan

Donosti'ko Antigua Auzoan ere, Sistiaga'tar Pacita'k bazun bere Ikastola. Etzuan noski euskera bakarrik erabiltzen bere ikaslaroako. Auzo-Ikastolaren antzera, aurrak euskaldunak —geienak baserritarrak— izaki, eta euskera bide zala erderazko gaiak erakusten zitun. Kristau-Ikasbidea euskeraz, nai zutenentzat.

60'en bat neska-mutil, 7 urte bitartekoak, iru talde osatuaz, artu zitun bere gain. Bein 7 urte bete eskeroz, mutilak beintzat menderatu ezin eta apaiz batengana joaten ziran beren ikasketa bukatu arte.

Aur bakoitzak bost peseta ileko ordaintzen zuen; beste la-

guntzarik etzeukan, eta bearrik ere ez: barrenak agintzen zion eran, pozik eta gogoz jarduntzen zion lanari.

* * *

Donostia'n ezezik, Bergara'n, Tolosa'n eta Errenderi'n ere ba ziran Ikastolak.

Bergara'ko Ikastola (1933-36)

Bergara'ko Eusko-Ikastola'n berriak, 1933-1936. Bertako Anderefiok bialita:

Berrogei neska-mutil, 5 urtetik 14 artekoakin asi nintzan. Ezin izan zan berestasun aundirik egin, bakarra ta lenbiziko saioa zalako. Urte ingurukoakin taldeak egiñaz, txandaka artzen nituan, 8 urterarte euskera utsa erabiliaz.

Erakusketa: Irakurtzen ikasteko norberan moldaketak. Martin Txilibitu, Xabiertxo, Loretegia eta orduko, euskal liburuak ibili genitun esku artean.

Kristau-Ikasbidea: Eliz Barrutikoa.

Geometria: Aita Zabala'na.

Lutelestia: Iturriotz'ena: Emendik itz eta izenak artuaz, lur, belar, ur, arri eta orrelako gaiakin, oso erreze ikasten zuten, begietatik sarturik lur azaleko gaiak.

Zenbakiztia: Zumarraga'ko Hermanos de las Escuelas Cristianas'en babespean "Ediciones Bruño"-k atera zuan, amarreko sistema asmatuaz, amar, beramar, iramar, laramar eta abar. Sistema onekin erderara pasatzen ziranean ez ziran nastutzen naiz izkuntza batean edo bestean kontuak egin. Errikoia ez izan arren, ikas-tola barrurako eta geroko denborarako oso egokia iruditzen zait, bestela batian ogeitik ogeira kontatuaz eta erderaz amarretik amarrera nastu egiten ziran.

Edesti edo Kondaira: Aita Estela'rena erderaz izanik, euskerazko berriketaldietan Euzkadi-ko egite garrantzienak ikasten zituzten.

Elizti edo Gramatica: Ez genduen egokirik. Nola-

nai, ikasle guztiak euskaldunak ziralarik, esaerak apaindu, aditz-jokoak erabiliaz, esanalak idatziaz, euskeraz landua ikasi zuten.

Euskal-Ikastola'ko ikasleak, 100% euskerea erabiltzen zuten beuden artean.

Garai artan esan niteke Bergara'n mutil artean 110'dik 80 euskeraz mintzatzen zirela; neskak ordea, 100'dik 30. Gaur, zoritxarrez, mutil artean 100'dik 30, eta neskak berriz 100'dik 6.

Bailera ontan Bergara'n besteik ez zan Euskal Ikastolarik.

Euskaltzaile batzuek eratuia izan zan. Marqués de Villalonga zabaldu zuan, eta D. Arturo de Narbaiza izan zan azkenengo lendakaria.

Ikasle bakoitzak 30 peseta ordaintzen zuan, baño gero laguntzaileak ere ba-zituan ilean edo urtean onenbesteko bat izendatuta zeuzkatenak. Erriko agintarien laguntasuna ere ba-gendun, eta beudak izaten ziran ikastolako batzordekoakin maiko egiten zutenak, ikastaroan bukaeran.

Azkenengo urtean, Bilbao'ko Eusko-Ikastolekin alkatu zan, **Asmoz ta Jakitez** elburupean.

1908'garren urtean lenengo Euskal Ikastola Bizkaia'n. Zer dala ta asiera onek jarraipena izan etzuen ez jakin.

Bigarren aldiz 1932'garrenean Portugalete'n noski. Urte berean Sondika'n, Getxo'n, Bilbo'n; eta urrengo urtean Ondarreta'n, Barakaldo'n, Bilbo'n berriz, Elorrio'n. Guziak 8; 800 ikasle, 17 Irakasle'ren itzalpean.

Tolosa'ko Ikastola (4)

1921'garren urte aldean, Gorriti Plazan ikastola bat zabaldu zuten, musiko ospetsu bizi izan zanaren etxe berean.

Lenengo Irakaslea, Dolores Arbila, bost aurrekin asi zan; gero, laguntzaile Pilar Sansinenea ta J. Goikoetxea andereñoak izan zituan.

Primo de Rivera'ren nagusitza etorritakoan, eragozpenak sortu

---

(4) "Aránzazu" erreibistatik artua, Labayen'dar Antonio'k idatzia.

ziran, eta eskolatxo itxitzeko agindupean egon zan. Nola edo ala, iraun zuan ordea, bolara txarra pasa arte. Indar berritzeko euskal ikastolak euskerazko ikaskai ta liburuak bear zituan. Egin-kizun au bere gain zuan gizon jakintsu Isaak Lopez Mendizabal jauna izan zan. Beronek gertu ta argi jarazi zituan oraindik gure ikastoletan darabiltzkiten "Martin Txilibitu", "Umearen Laguna" eta "Xabierto" liburuxka zoragarriak. Liburuak bizirik ba daude, egilea ere, zorionez osasuntsu dago bere 92 urteekin.

Tolosa'n, Errepublika etorritakoan, bi ikastola aundi zabalik zeuden. Bigarrenaren buru Iñazi Munita, gaur Erroma'n Jesus'en Alaba Lagundiaren agintaritako bat dalarik, andereño laguntzaille Isidore Mokoroa zuala. (Orain gutxi zerura igoa degu).

Ikastola bietan, 200'dik gora aur ibiltzen ziran. 1936'garren urtean, lenengo jaunartze gogoangarria ospatu zuten, meza-emaile orduan Guam'eko Obispo agurgarri zan Mr. Olano, txit agurgarria zanik. G.B.

Errenderi'ko Ikastola

Dorotea ta Faustina Ayerbe aizpak (Irakasleak tituluakin) zuten eskolan, 50 edo 60 inguru aur ibiltzen ziran, neska ta mutil, bi izkuntzetan jardunaz. 1934/1936 urteetan.

"Hijas de la Cruz"-eko Sor Lucia Dolores ta Sor Laura lekai-me Irakasleekin, 20'en bat neska aritzen ziran baita, euskera landuaz, 1935 ta 1936 garrenean.

Auetaz gañera, Emakume Abertzale Batza'k eratuta, Batzokian, gauez, euskera erakusten aritzen ziran Monika Arrillaga, Ayerbe aizpak, ta Arantxa Jauregi. 50'en bat lagun biltzen ziran.

Garai artako aurrei erakusteko, euskal liburuak, Lutelestia, eta abar erabiltzen zuten.

Beste zenbait erritakoak

Eta Ikastola oien mailara irixten ez ba ziran ere, euskeraren alde lan egiten saiatzen ziran onoko auek:

Oñati'n. (Jausoro'tar Felipe'ren eskutitz au, eskuratu bezela azaldu nai izandu det jakingarria dalakoan, nere ustez).

Agur. Zure idazki atsegiña artu dut. Ez dut atsegi-

nik zu nor zeran ezagutzeko: baña aurrena eta lena zoriondu bear zaitut, nere izate txikiari, nitzaz oroitu eta gauzari eman diozun garrantziagatik.

Egia da, bai, Irakasle izana natzaizu. Izana baño geiago izena. Gaztetan gutxi sakolatua izan nintzan eta gutxi dakienak asko ezin erakutsi.

1924'an, ogei ta lau urterekin Uribarri'ra joan nintzan irakasle izenarekin eta sakristau egiteko agindua-kin. Len esan dutan bezela, gutxi dakienak asko ezin erakutsi. Asi nintzan nekiena eta alnuetxua erakusten. Nik ba nuen nere barrenean alako griña txiki bat, umeeri zerbait euskeraz erakusteko; baña gauzak gaizki irten ziran. Aldi artan giro txarra ere ba zegon, eta oso gaizki artu ninduen. Sangurruarena egin bear izan nuen: atzeraka. Eta eskerrak emaztea auzo bertakoa neukala, bestela, oso gaizki arkituko nintzan. Baña nere griña nerekin neraman. Ba nuen kalean Agustin'dar lekaide bat euskera arasoan oso jatorra zana; izatez ere, Irakaslea zan. Eskondu eta urtietara kalera josten nintzan jaun orrengana. Arek ipiñi zizkidan nik ikastolan erakutsi bear nituan gauzak euskeraz eta erderaz. Urteak joan, eta urteak etorri, gauzak giro obegoro etorri ziran. Auntzak larrara bezela, nik ere nere barruko griña berriz agertzen asi nintzan; Kristau-Ikasbidea euskeraz, beste danak euskeraz eta erderaz:

Luteleztia: erriko mugak, ibaiak eta abar. Probin-tziakoa, erri nagusia, ibaiak, mugak eta abar.

Zenbaki kontuan: lau arauak (cuatro reglas); lain araua (regla de tres); zatikiak (quebrados); diru kon-tuan ere, zerbait.

Daneurtiztia: lerroak, irukiak, lautuak, lauzearrak, lerrabila eta abar nola egiten ziran eta nola neurtzen ziran.

Irakurri eta idazti ere, bietara. Astean bein idatzi bear izaten zuten idazki bana, aste batean euskeraz, eta bestean erderaz.

Nik egiten nun ikasi eta erakutsi; erakutsi eta ikasi. Baña ni baño azkarragoak ziran neskatila-mutikoak; nik

baño aixago ikasten zituzten nik ematen nizkien gauzak.

Urtean bein, Auzo-Ikastoletako denok jeisten giñan errira: Udaleko batzordearen aurrean egin bear izaten genduen emearen asterketa. Ni bakarrik izaten nintzan elebitzan agertzen nintzana.

Ogeita amarretik berrogeira bitarte izaten ziran aurrak. Udar gutxiago neguan geiago. Amabi urte egin nituan, ogeita lautik ogei ta amaseira bitartean. Sortu zan matxinadagatik erritik aldendu bearrean arkitu nintzan. Azken aldira giroa ere obeago eta ongi ikusiago nintzan. Baña nere barrenak euskalduna bezela ori etzidan agintzen, eta artu nuen artu bear nuen bidea.

Orra nere kondaira laburra. Zerbait geiago jakin nai ba-dezu, zure aginpidean naukazu.

Segura'n

Etxeberría'tar Josepa, bertako "maestra nacional" zan Irakasle. Etzegin ikastolarik, bañan bera euskalduna izan da, "Xabier-txo erabiltzen omen zuan, aureri euskeraz erakustearren edo euskeraren bidez erdera errexago ulertu zezaten.

Irun'en

D. Felix Urdangarain jaunak, Akademia bat zuala, mutil azi xamarrentzat bertan euskerazko klaseak eman nai izan zun. Ikasle gutxi, eta denbora motxa iraun. Artexe-tar José izan zan Irakasle.

Arrasate'n

Errepublika garaiean, ikastoletatik kristautasuna kendu naiean zebiltzalako sortua izango zan. Markiegi'tar Joseba saiatua lan onetan. Eusko Langileen Alkartasunak berea bezela artu. Erakus-keta, onela zan: Irakurri, idatzi eta Kristau-Ikasbidea euskeraz. Gañeratikoak, bi izkuntzetan, euskeratik erdere. Aur bakoitzak bost peseta ordaintzen zuen. 150'en bat lagun bildu ziran; mutilik danak. Osatzeko bear zan dirua, 250 laguntzaleak ematen zuten.

Bi erakusle ziran: Etxeberria'tar Juan eta Mendizabal'dar Fran-zisko. Apaiz etxean asi eta gero Batzokiko teatroan biltzen ziran.

Lau urte iraun zuan Ikastola onek. Besteak bezela, matxi-nada sortu zan arte.

Irura'n

Bertako eskolan aur txikiak artzen etzituztelako eta kalerik kale ibili etzitezen, Alzueta jaunaren emaztea, apaiz jaunarekin itz egin ondoren, Ikastola txiki bat antolatutzera erabaki zuten. Bertako Irakaslea, Agilar'tar Mari Karmen; euskalduna izaki eta euskera erabiltzen zuan bere eginkizunetako. Aurrak zerbait ordaintzen zuten. Zerbait ori bear aña etzalarik, "Papelera" zuten diru osagarri.

Andoain'en

Erri ontan, Ayuntamentuak ordaintzen zun Irakasle euskal-dun bat, eta onek, naiz erakusketa erderaz egin, euskalduna izanik ikasteak euskeraz agertzen zien bear ba-zan. Erakusle au, oso saiaturia, Inacio Tolosa San Sebastián. Ikastola zanez, bai liburu ta bai bear ziran tresna guziak, Estadoa'k bestea zuan baño askoz obeto ornitua.

Aur txikiak ere, ba zuten, parbularioa; bi andereñoren mende, ain zuzen, biak euskaldunak.

Tokia, erriarena zan. Etzuten ezer ordaintzen ara joaten ziran 140 inguru ikasleak.

Ba-zan errian garai artan Alkain'dar Juanita euskaldun Irakaslea. Etzuan Ikastolan lanik egiten, bai ordea bere etxean. Larramendi'ri omenaldia zala aitzekiz, edo aitzekirik bearrik gabe, an biltzen zun aur mordoxka bat. Bai ipuiak edo abestiak, edo beste gaiak zirala, euskeraz noski erakusten saiaturia zan. Ondoren-goentzat tokiren bat utzia izan bear zuan, Ikastolatako izango zalakoan.

Lan auek, 1924 inguruan sortu ziran; eta beste denak bezela, 1936'garrenean bukatu noski.

* * *

Beste erri batzuetan ere, Deba, Ordizi eta abar, monja eskoletan zerbait euskera erakusten zan, ezer gutxi ba zan ere.